BÍRÓ-BALOGH TAMÁS

Kosztolányi Dezső szegedi kapcsolataihoz

Kiemelni egy részletet valaki életéből nem feltétlenül jellemző az adott személy egész életére. Az arányok megváltoztatásával lehet torzítani a róla kialakult képünket, idealizálni vagy karikírozni akár. Ha az illető író, ez akkor is igaz. Móricz írt verseket is, mégsem mondhatjuk rá, hogy csak egy gyenge költő volt. Ady próbálkozott prózával, de nem mint átlagos novellistát tartjuk számon. Kosztolányi egy életen át hiába próbálkozott a színpad meghódításával, és élete egy rövid szakaszában szélsőjobboldali nézeteknek rendelte alá tollát, mégsem mondhatjuk azt róla, hogy csak egy fasiszta színházi dilettáns lett volna.

Ugyanígy nem lehet egy író életéből kiragadni egy várossal való kapcsolatát, anélkül, hogy hozzátennénk: ez csupán *egy* város az író életében. Kicsit olyan önámítás ez, mint amikor 1994 őszén „Pesten összegyűltek a filmvilág magyar és magyar származású jelesei. Büszkék vagyunk rájuk, szeretjük mondani, hogy mennyi kiválóságot adtunk a filmvilágnak. Persze, ha a magyar névsor mellett ott volna a cseh meg a lengyel névsor is, kicsit meglepődnénk. Ők is sokat adtak. De szüksége van a kis népnek erre a büszkélkedésre, valamivel erősítenie kell megcsappanó önérték-tudatát."[1] Persze, Szegednek is szüksége van minél több „nagy" íróra. (Kosztolányira ugyanígy szüksége van pl. Pécsnek, Bajának, Szekszárdnak, Székesfehérvárnak, Sopronnak, Nyíregyházának, Békéscsabának, Gyomának, Nagyváradnak, Marosvásárhelynek, Bécsnek, Berlinnek, Párizsnak, Rómának, Stockholmnak.) Pedig: Kosztolányinak igazából két városa volt életében: Szabadka és Budapest. Vidéken született fővárosi író volt.

Az író és a város kapcsolattörténetét először Péter László vázolta fel, Kosztolányi a városba tett látogatásainak felidézésével, Juhász Gyulával való több évtizedes barátságának összefoglalásával.[2] Az azóta eltelt két évtized kutatásai újabb eredményeket tudtak felmutatni: Lengyel András kutatásaiból tudni, hogy Kosztolányi és Tömörkény „kapcsolata" nemcsak abból állt, hogy Tömörkény halála után Kosztolányi arról cikkezett, hogy Szegeden határozatot hoztak egy Tömörkény utca elnevezéséről, hanem abból is, hogy névtelenül publikált nekrológjában éppen Kosztolányi volt az, aki elsőként európai jelentőségű írónak nevezte a Szegeden élő kollégát,[3] s később talán még egy cikket, rövid glosszát írt

---

[1] Ilia Mihály: *Napló*. Szegedi Egyetem, 1996. nov. 5. 10.

[2] Péter László: *Kosztolányi és Szeged*. Délmagyarország, 1965. márc. 28.; jelentősen bővítve és átírva: Üzenet, 1985. febr.–márc. In.: Uő.: *A szerette város*. Bp., 1986. 339–355.

[3] Kosztolányi Dezső: *Tömörkény utca*. Pesti Napló, 1917. máj. 19. In: Uő: *Tükörfolyosó. Magyar írókról*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2004. 269–270. és [Kosztolányi Dezső] *Tömörkény István meghalt*. PN, 1917. ápr. 25. – Lásd: Lengyel András: *Kosztolányi Dezső Tömörkény-nekrológja*. In: *Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok 1*. (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve.) Szerk.: Lengyel András. Szeged, 1997. 172–174. (A nekrológ olvasható még: *Tükörfolyosó*, 706–707.)

arról, hogy Szegeden az utcaelnevezés évek alatt mégsem valósult meg.[4] Ugyancsak Lengyel András adta közre azt a feltehetőleg Juhász Margitnak írt Kosztolányi-levelet, melyben Kosztolányi Juhász Gyula 1907-es budapesti eltűnéséről számolt be, ő derítette fel Kosztolányi és Horger Antal kapcsolatát, majd a Móra Ferenchez írt Kosztolányi-levelek közzététele után kinyomozta Kosztolányi élettörténetének egy „kínos" epizódját is: az akkor az *Új Nemzedék* munkatársaként cikkező Kosztolányi és szegedi – kisprózákat-verseket is írogató – pap, Várossy Gyula cikkváltását és az ügy végül is, Móra segítségével bekövetkező, békés megoldását, valamint ő hívta fel a figyelmet Kosztolányinak egy 1934-es „ismeretlen" szegedi látogatásáról szóló írására, melyben Kosztolányi a Szabadtéri Játékok *Tragédia*-előadásáról (és az odavezető útról) írt.[5] Kosztolányi és Sík Sándor kapcsolattörténetét pedig e sorok írója vizsgálta.[6]

„Látszólag persze az ilyen, helyi nézőpontú irodalmi hagyomány provinciális színezetű. S kétségtelen, a kultúra értékeinek a lokális felől való értelmezése könnyen megmosolyogtatóvá válhat. Egy-egy jeles író, kiemelkedő személyiség alkalmi Szegedre látogatása, időleges városhoz kötődése ugyanis legföljebb *csak színezi a város kulturális életét*. Ugyanakkor azonban az sem tagadható, ezek az alkalmi kapcsolódások a helybéliek számára mindenkor kihívást, ösztönzést, mozgásba hozó impulzust; mintát és mércét jelenthetnek. Ráirányítják, ráirányíthatják valami másra, valami újra a helybéliek figyelmét" – írta Lengyel András a Szegedre *egyszer* látogató Márairól, s ez „az urbánusként számon tartott író, ha csak picit is, színezhette, módosíthatta az alapvetően inkább népies karakterű szegedi irodalmi ízlést".[7]

Persze tagadhatatlan (és a szép számú közlemény bizonyítja is), hogy Kosztolányit Szegedhez több kapcsolat fűzte, mint más magyar városokhoz, és sok más írónál – pl. Márainál – jóval több ponton érintkezett élete a várossal. A bevezető sorok ellenére, illetve azok figyelembevételével, e dolgozat is ezek számát szándékozik gyarapítani.

Szalay József gyűjteményének „darabja"

Szalay József (1870–1937) Szeged kerületi rendőrfőkapitánya volt, civilben azonban irodalomkedvelő ember, több mint két évtizeden át a Dugonics Társaság elnöke, Móra Fe-

---

[4] [Kosztolányi Dezső?]: A *Tömörkény utca. Új Nemzedék* 1920. nov. 10. – Lásd: [Bíró-] Balogh Tamás: *Újabb Kosztolányi-írás Tömörkény kapcsán?* Szeged, 2006. okt.– dec. 33.

[5] Lengyel András: *Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyuláról.* In: *Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok 2.* (A MFM évkönyve). Szerk.: Lengyel András. Szeged, 1999. 175–176. – Lengyel András: *Horger Antal budapesti íróbarátai.* Szeged, 2001. máj. 36–388. – *Móra Ferenc levelesládájából.* Sajtó alá rend.: Lengyel András és Kőhegyi Mihály. Kecskemét, 1979 – Lengyel András: *Az Apostol-ügy. Egy 1920. őszi Kosztolányi-cikk sorsa.* Holmi, 2006. nov. 1511–1520. [Kosztolányi *Apostol – felülfizetéssel* c. névtelen cikkének közreadásával.] – Kosztolányi Dezső: *Tömeg.* Pesti Hírlap Vasárnapja, 1934. aug. 26. Lásd: Lengyel András: *Kosztolányi a Dóm téren.* Délmagyarország, 2002. nov. 25. Mell. II.

[6] [Bíró-] Balogh Tamás: *Kosztolányi Dezső és Sík Sándor barátságának újjáéledése (Egy Kosztolányi-dedikációról)* Szeged, 2003. szept. 8–10.

[7] Lengyel András: *Márai Sándor és Szeged.* Délmagyarország, 1991. nov. 9. 5.

renc és Juhász Gyula egyik fő pártfogója, ezek mellett országosan ismert könyv- és kéziratgyűjtő.[8]

A „literátus főkapitány" személyes hangvétellel írt is gyűjtőszenvedélyéről: „egyszerűen konstatálom, hogy nekem évtizedek óta a legintenzívebb gyönyört azok a könyveim okozzák, amelyek szerzőjükkel kézírásuk révén vannak nexusban. A kézírás értékességének körülbelül ezek a fokozatai: először az írónak vagy mint szerzőnek, vagy mint tulajdonosnak egyszerű szignálása, majd az író dedikációja, különösen, ha a megtisztelt maga is kiválóság, s végül – ami már bizonyos mértékig a grangerizáláshoz tartozik – az író kézirata, legkivált, ha annak tartalma és a nyomtatott szöveg azonosak."[9] Több tízezres könyv- és kéziratgyűjteménye sajnos nem maradt egyben, szétszóródott, és csupán töredéke rekonstruálható különböző forrásokból, pl. árverési katalógusokból, illetve Szalay saját közlésű, a *Magyar Bibliofil Szemlé*ben 1924-2–5-ben öt részletben, Szalay saját közlésű mutatványlistájából.

Az azonban tudható, hogy gyűjteményének részét képezte Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszai* című kötetének negyedik kiadása, amely a békéscsabai Tevan kiadónál jelent meg 1913-ban, a kiadó bibliofil kiadványainak, a Tevan Amatőr sorozat első darabjaként. Szalay gyűjteményébe az 500 számozott példány közül a 151. számú került.

A címlapon Kosztolányi dedikációja áll: „Sz[alay] J[józsef] úrnak tisztelete jeléül K[osztolányi] D[ezső] Budapest, 1916."[10]

Sajnos, nem tudható, hogy az ajánlás milyen körülmények között került a kötetbe, három évvel annak megjelenése után. További életrajzi kutatásokat igényel, hogy a kapcsolattörténetet rekonstruálhassuk.

A bibliofil kiadású könyv már ezáltal is becsesebbé (és értékesebbé) vált, viszont Szalay módszeresen grangerizáló „szenvedélyének" nyomán a kötetben „mellékelve a szerzőnek kiadójához intézett négy levele" is megtalálható.

Ezek a kötet végére vannak beragasztva, és „igen sietős írásúak. Hármat fekete tintával vetett papírra Kosztolányi s lila tintával, kisalakú levélpapírra az utolsót. [...] Tevan e levélszövegeket itt-ott piros ceruzával vastagon, egyszer-kétszer aláhúzta vagy megjegyzést írt margójukra, oly helyeken, melyet a kiadó vagy a kiadás szempontjából fontosnak vélt" – írja a leveleket a kötetben megtaláló és közlő Szauder Mária.[11] A levelek elé bekötve található még az amatőr kiadás Kosztolányi által kézzel írt belső címlapjának szövege: „Kosztolányi Dezső / A SZEGÉNY KISGYERMEK PANASZAI / *Negyedik kiadás* / (Egyedüli teljes kiadása Kosztolányi Dezső lírai ciklusának.)"

1913 után tehát, nem tudni, mikor, Szalay megszerezte – csakis Tevan Andortól – az erre az amatőr kiadásra vonatkozó Kosztolányi-leveleket 1913 szeptemberéből. Szalay és Tevan korábbról már ismerték egymást. Ebben – a könyvek szeretetén túl – nyilvánvalóan az is szerepet játszott, hogy mindketten békéscsabai születésűek voltak.

---

[8] Lásd bővebben: Lengyel András: *A bibliofil Szalay József.* In: *Irodalom- és művészettörténeti tanulmányok 4.* (A Móra Ferenc Múzeum évkönyve) Szerk.: Lengyel András. Szeged. 2004. 83–99.

[9] Szalay József: *Ajánlással és kézírással ékes könyvek.* Magyar Bibliofil Szemle, 1924–1925.

[10] Idézi: Szalay: Im.

[11] Szauder Mária: *Kosztolányi Dezső négy levele Tevan Andorhoz.* ItK, 1970/2. 245–248.

„A könyv s az ebbe kötött levelek Szalay hagyatékának árverésekor, 1940-ben kerültek magántulajdonba."[12]

*

Szalay azonban – kapcsolatait kihasználva – más úton is hozzájutott Kosztolányi kéziratai hoz. Barátja és társa a Dugonics Társaságban, Móra Ferenc írta Domokos Lászlónak 1917 nagypéntekén (ami akkor április 5-re esett), hogy egy segítő akció ügyében „Szalay Jóskát is hiába mozgósítottam annak fejében, hogy én szereztem neki dohányt és Kosztolányi-kéziratot".[13]

Móra és Kosztolányi azonban ekkor még nem ismerték egymást, tehát Móra nem tőle, hanem – legnagyobb valószínűséggel – valamelyik szegedi napilap szerkesztőségéből kért Szalaynak autográfot. Ekkor a *Szegedi Napló* munkatársa volt, talán közvetlenül innen, de az is meglehet, hogy a „rivális" *Délmagyarország* munkatársaitól. Kosztolányi ugyanis sokat publikált utóbbi szegedi napilapban.

De hogy Kosztolányi mely művének kézirata volt, sajnos nem tudjuk.

*

A személyes megismerkedésre utaló első adat 1923-ból van, bár a korábbi találkozás lehetősége sem kizárható. 1923. május 20-án ünnepelték Szegeden Juhász Gyula 25 éves írói jubileumát.[14] A jeles napon készült pár közismert fényképfelvétel is, ilyen pl. a Babits–Juhász–Kosztolányi-triász a Tisza-parton, illetve a sokfős csoportkép a múzeum lépcsőjén.

Ez utóbbi középpontjában az ünnepelt mögött kétoldalt, Juhásszal szimbolikus háromszöget alkotva Babits és Kosztolányi áll. A többiek körülöttük, köztük Szalay József is, aki Juhász előtt jobbra áll.

Legkésőbb itt és ekkor tehát Kosztolányi és Szalay már biztosan találkoztak. Sőt, mindketten fel is léptek a közös barát köszöntésén, ahol „Móra Ferenc üdvözlő szavai után Babits Mihály és Kosztolányi Dezső felolvasásai következtek, amelyeket a közönség szűnni nem akaró tapssal fogadott. Étsy Emília művésznő Juhász-verseket adott elő, majd dr. Szalay József kerületi főkapitány, a Dugonics Társaság elnöke és Miklós Jenő író meleg baráti szavakkal üdvözölték a költőt."[15] Ráadásul „az ünnepély után a vendégek [így Kosztolányi is] megtekintették Szalay főkapitány hatalmas könyvtárát, kéziratgyűjteményét, a szegedi kultúrpalotát, majd a főkapitány által rendezett banketten vettek részt a Tisza Szálló éttermében".

A felvételek egy részét készítő Babitsné a résztvevők közül többeknek ígért és küldött a képekből, így a főkapitánynak is. A kultúrpalota lépcsőjén készült csoportkép Szalay József részére, bélyeggel ellátott szabályos levélként küldött példányának hátlapján Babitsné és Babits levele található, a képes felére jobboldalt azonban Kosztolányi is írt: „Szívesen

---

[12] Szauder Mária: Im.

[13] *Móra Ferenc levelesládája*. Sajtó alá rend.: Madácsy László. Szeged, 1961. 110.

[14] Erről lásd: Lengyel András: *Kultikus beállítódás és irodalomszociológiai funkciók. Az 1923-as Juhász Gyula-jubileum néhány tanulsága*. In: *Az irodalom ünnepei. Kultusztörténeti tanulmányok*. Szerk.: Kalla Zsuzsa. Bp., 2000. 231–236.

[15] Szabó Lőrinc: *Egész Szeged ünnepelte Juhász Gyulát. Jubiláris matiné a költő tiszteletére*. Az Est, 1923. máj. 23. 2. In: *Juhász Gyula 1883–1937*. Szerk.: Paku Imre. Szeged, 1962. 380–382.

üdvözli s küldi a képeket híve: Kosztolányi Dezső".[16] Pontosan nem tudni, hogy milyen képekre utalt Kosztolányi. Nem valószínű, hogy a Babitsné által készítettekre, hiszen azokat maga Babitsné küldte. Valószínűbb, hogy talán Kosztolányiról készült műtermi portrékról van szó.

*

A Juhász-ünnepségen készült kép – melyre Kosztolányi is írt egy üdvözlő sort – gyűjteménybe kerülése leginkább Szalay Juhász-„rajongásával" magyarázható. Viszont már 1917-ben – egy jótékonysági kiállítás kapcsán – elmondható Szalayról, hogy „finomodó gyűjtői érzékéről árulkodik, hogy – ha a könyveknél és kéziratoknál kisebb súllyal is, mintegy kiegészítő anyagként – a portréfotó (arckép) is föl-föltűnik a kollekcióban. (Maga a fotó ekkor még nem tömegcikk; ritkább és mívesebb kivitelű, mint később.)"[17]

A gyűjtemény harmadik ismert Kosztolányi-darabja, egy 1923 körül készült, és 1929-ben dedikált portrékép tehát már bizonyosan Szalay „finomodó gyűjtői érzékének" megnyilvánulásaként került a kollekcióba, talán éppen az 1923-as Juhász-ünnepi csoportképre írt levélüzenetben ígért képek egyikeként.

A budapesti Strelisky fiók műhelyben, 1923 novembere előtt készült bepaszpartuzott portré ajánlása így szól: „Szalay Józsefnek / szeretettel: / Kosztolányi Dezső / Szeged 1929."[18]

Kosztolányi – az első világháború éveiben kialakult szokása szerint – nem keltezte pontosan a dedikációit, csak a helyet és az évet tartotta fontosnak megjelölni. A Szalaynak dedikált fénykép esetében azonban napra pontosan tudjuk, mikor került a kép paszpartujára a zöld tintás ajánlás.

1929. január 27-én ugyanis Kosztolányi előadást tartott a versről és a költészetről az egyetem aulájában, a Szegedi Egyetem Barátainak Egyesülete szervezésében. A helyi lapok mind foglalkoztak az eseménnyel, ezért tudható, hogy a tanulmány (vélhetően az *Ábécé a versről és a költőről* című) felolvasása túl komolynak bizonyult a szegedi közönség számára, de ezután Kosztolányi verseket, rövid történeteket is előadott, és szabadon is csevegett egy ideig. Ez utóbbiaknak nagy sikere volt, és „az előadás befejezése után valósággal megrohanták Kosztolányit az autogramkérő fiatal lányok..."[19]

Szalay József nyilván ekkor találkozott Kosztolányival – mert a költő a Juhász-ünnepség óta nem járt Szegeden, s következőleg csak 1930-ban jött, így a portré 1929-es Szegeden kelt dedikációja tehát csakis ez alkalommal születhetett. Bár Szalay József kerületi rendőrfőkapitány vélhetően nem az autogramkérő fiatal lányok seregével együtt rohamozta meg Kosztolányit.

---

[16] Közli: *Halkan szitál a tört fény. Kosztolányi Dezső összes fényképe.* Szerk.: Kovács Ida. Bp., 2006. 84.

[17] Lengyel András: *A bibliofil Szalay József.*

[18] PIM Műv. Tár. Ltsz. 2227/2. Fotómásolatát közli: *Halkan szitál,* 34.

[19] A *Szegedi Napló* 1929. január 19-én megjelent tudósítását idézi: Péter László: *Kosztolányi és Szeged.*

Zadravecz István „szerkesztője"

Nincs rá adat, hogy Kosztolányi Dezső *közvetlen* kapcsolatban állt volna Zadravecz Istvánnal (1884–1965), a közvetett azonban tagadhatatlan, hiszen Zadravecz írással szerepel a Kosztolányi szerkesztésében 1920-ban megjelent *Vérző Magyarország* című irredenta antológiában. Valamiféle kapcsolatnak így mindenképpen lennie kellett – Kosztolányinak legalább szöveggondozó munkát kellett végeznie a „szegedi Kapisztrán" cikkén.

Kosztolányi levelezéséből tudható, hogy többeket maga kért föl a kötetben való szereplésre. 1920 közepére, amikor a szervezési munkát kezdte, a tábori püspök Zadravecz már Horthy legbelsőbb környezetéhez tartozott, a kormányzó hatalomra kerülésében is jelentékeny szerepe volt (pl. a Tanácsköztársaság bukása után ő szentelte fel a később kommunista vezetőket, szimpatizánsokat, parasztokat, zsidókat kivégző Prónay-különítmény zászlóját), így az írók és közéleti személyek novelláit, verseit és alkalmi írásait közlő kötetben szinte „hivatalból" szerepelnie kellett. Kosztolányi talán csak Zadravecz titkárságával volt kapcsolatban, talán még azzal sem: a püspök írása vélhetően felkérés nélkül, fölső döntés alapján került a könyvbe. Meglehet, hogy Cavallier József, az *Új Nemzedék* belső munkatársa (később szerkesztője) is közvetített ebben; vele Zadravecz – visszaemlékezése szerint – többször is találkozott ekkoriban;[20] az mindenesetre tény, hogy Zadravecz egy helyütt sem említi „titkos naplójában" Kosztolányit vagy a *Vérző Magyarország*ot, és a közvetlen kapcsolatra más, eddig előkerült dokumentum (pl. levél) sem utal.

A *Hogy született meg a szegedi ellenforradalom?* című cikkében Zadravecz azt akarta elmondani, hogy „miképpen és mikor szisszent fel a szegedi magyar, mikor és miért ordított fel vad fájdalommal, mikor dobta ki kezéből a kaszát és ragadta meg a magyar irredentizmus lángoló kardját", amikor is – még a Proletárdiktatúra előtt, 1919. január 16-án – „felébredt a szögedi virtus, a borgőz és pipafüstös levegőben elhangzott az első ünnepélyes irredenta eskü [...] s e népen kezdte meg Horthy a toborzást", melynek nyomán „rövidesen egy nótától zengett a táj. Utcán fütyörészték, paprikapalántázásnál dúdolták, a mezőkről visszatérő robogó szekereken énekelték:

Horthy Miklós Szögedében fehér zászlót bontott –
Könnyeivel mögírta a toborzó parancsot.
Irás közben kihallatszott nehéz sóhajtása:
Egész ország elvész, ha nem lösz katonája."[21]

Bár nehéz elképzelni, hogy a munkából visszafelé *robognak* a szekerek, miképpen azt is, ahogy ezen a *robogó* – s éppen ezért a földúton vélhetőleg ide-oda igencsak zötykölődő – szekéren Horthy Miklós kibuggyanó könnyeiről és nehéz sóhajtásáról énekelnének a fáradt parasztok, a túlzó pátoszt a korhangulat indokolja.

Horthy toborzása – Zadravecz segítségével – sikerrel járt: „És lett katonája. De javarészben csak tisztekből és emigránsokból. Sokan csodálkoztak már azon, miért nem özönlött a zászló alá Szeged százezre? Miért lépett oly kevés szegedi a nemzeti hadseregbe?!

---

[20] *Páter Zadravecz titkos naplója.* Szerk.: Borsányi György. Bp., 1967.

[21] P[áter]. Zadravecz István: *Hogy született meg a szegedi ellenforradalom?* In: *Vérző Magyarország. Magyar írók Magyarország területéért.* Szerk.: Kosztolányi Dezső. Bp., 1920. 141–144.

Ennek nagyon egyszerű magyarázata van. Szeged nem ébredt fel egyénileg a nagy veszély tudatára. Várta a tömeg, hogy mikor parancsolnak neki. Parancsszó elhangzása után egy kiadós regrutabált rendez és kivirradatig tartó tánc után jelentkezik a kaszárnyában."

Zadravecz írása tehát, minden Szegedet és a szegedi népet dicsőítő szándéka ellenére, az önellentmondások miatt éppen az ellenkező olvasattal bír, hiszen az derül ki belőle, hogy a bevezető sorokban feldicsért hős – ugyanakkor „borgőz[ben] és pipafüstös levegőben" zúgolódó – szegedi nép éppenhogy „nem ordított fel vad fájdalommal" s nem „dobta ki kezéből a kaszát és ragadta meg a magyar irredentizmus lángoló kardját", és mivel „oly kevés szegedi" lépett be a hadseregbe, hogy az emigráns tisztek és egyéb menekültek teremtették meg a Nemzeti Kormányt. (Ugyanezt leírta visszaemlékezésében is: „Kocsmáról kocsmára jártam, parasztokhoz, iparosokhoz, munkások közé és beszéltem – nógattam. [...] Jelentkező szép számmal volt, de sajnos, nem annyira a szegediek, mint a vörösülözés elől Szegedre menekültek sorából", s miután szinte szó szerint megismétli a paprikapalántázó, robogó szekeres képet a Horthy-nótával, megismétli: lett katona, de „kevés szögedi legényből, de annál többje a Szegedre menekült tisztekből és egyéb üldözöttekből".[22]) Zadravecz cikke szerint tehát a szegedi nép végső soron *buta* (nem „szisszent fel") és *lassú* („nem ébredt fel"), *önállótlan*, mert csak parancsra tud bármit is csinálni, de *felelőtlen* is, mert a kiadott parancs végrehajtása előtt még hajnalig bálozik és táncol. Nem túl kedvező kép.

(Az események huszadik évfordulójára Szegeden ünnepséget szerveztek, melyre Horthy is leutazott. Az 1939-ben mondott beszédében Zadravecz már nem teljesen így emlékezett vissza: „jött a parancs a Magyar Nemzeti Hadsereg felállításáról", s „még aznap egy naiv, bájos nótától zengett a táj. Utcán fütyörészték, mezőkön dalolták, korcsmában énekelték [...]. S lett Horthynak katonája... – egész hadserege. A toborzott sereg élére állott, Fővezére lett."[23] A szegediek reakciójáról, illetve annak elmaradásáról mélyen hallgatott.)

A *Vérző Magyarország*ban megjelent cikke szerint ő mégis tudja, hogy milyen „elkeseredett gyűlölet él a szegedi tömeg lelkében mindazok iránt, kik miatt nyomorba jutottunk", és ő tudja, hogy a szegedi tömeg lelkében „lángoló rajongás él [...] a megmaradt rögért és vágyó tetterő az elszakított területekért", ugyanakkor azt javasolja, hogy Szegeden „ne egyesektől kérdjétek ennek igazságát, hanem a tömegtől. Parancsoljatok! Horthy »dic verbo, et sanabitur Patria« szólj egy szót és meggyógyul hazánk. Szólj egy szót és újból élni fognak a hős szegedi ezredek."

Ez utóbbi mondatokban egy latin betétszöveg is szerepel, ez magyarázatra szorul. Zadravecz mint gyakorló pap a Szentáldozásnál gyakran mondta: „Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo et sanatibur anima mea", azaz „Uram, nem vagyok méltó, hogy hajlékomba jöjj, hanem csak szóval mondd és meggyógyul az én lelkem". Az idézett rész a Biblia egy részletének átvétele: Máté evangéliuma számol be Jézus szóval történő gyógyításairól, és az idézett részt egy gutaütött szolgájának meggyógyítását kérő kafarnaumi százados mondja Jézusnak, amikor az a kérésre akként felel, hogy odamegy.[24] Zadravecz ebbe a jól ismert szöveghelybe helyettesítette Horthy

---

[22] *Páter Zadravecz titkos naplója*, 238–239.

[23] *P. Zadravecz püspök, a szegedi Kapisztrán*. Szerk.: Nagymihály Sándor. Bp., 1942. 2. kötet 142–143.

[24] Mt 8.8. – a Bibliában a meggyógyítandó „lélek" helyett „szolga" áll.

nevét, így az általa tovább „torzított", aktualizált mondat jelentése: „Horthy, szóval mondd [ti. parancsolj!] és meggyógyul a Haza." A kormányzóhoz való fohászkodásban így nem más történik, mint hogy Horthyt – mint a haza megváltóját – Jézussal azonosítja. (Ezt húsz évvel később más módon teszi: a szegedi évfordulót így zárja: „Hiszünk Benned. / Bízunk Benned. / Szeretünk Téged. / Vezess!"[25] Mindezt a püspök Horthynak mondja.) Szörényi László vélhetően ezért (is) írta, hogy az egyébként igen színvonalas szövegekből álló és megszerkesztett *Vérző Magyarországból*, melynek írásaiban „az érvek között legtöbbször a kultúrfölény gondolata szerepel", „kirí otrombaságával Zadravecz tábori püspök cikke".[26]

Zadravecz írása belekerült a *Vérző Magyarország* 1928-ban megjelent második kiadásába is, melyet szerkesztőként szintén Kosztolányi „jegyez", s bár az új kiadás helyenként eltér az elsőtől, ebben vélhetően aligha Kosztolányi tényleges szervezői-szerkesztői munkáját kell látnunk.

Fiatal szegedi költő „mestere"

Kosztolányi az 1920-as évektől kezdve minden bizonnyal „mesternek" számított a fiatalabb költőgeneráció tagjai számára, a harmincas években pedig már felfelező tevékenységet is folytatott: az erdélyi Bartalis János éppúgy az ő „segítségével" indult el a költői pályán, mint Weöres Sándor. Minden bizonnyal számtalan levelet kapott kezdő – tehetséges vagy kevésbé tehetséges – poétáktól, ezek közül azonban nem sok maradt ránk. Talán nem is őrizte meg mindegyiket.

1933 júliusában egy fiatal szegedi verselőtől kapott levelet:[27]

kedves mester!

kérem, ne vegye rosznéven, hogy betolakodom kézirat formájában Önhöz.
ha nem vette rosznéven és hajlandó átalnézni a beküldött gyűjteményemet, megkérem, értesítsen: mikorra várható a válasza. a benn látható szept. 20-i dátum anyám születésnapja és akkorra szeretném, ha megjelenhetne.
ha idáig eljutott, bizonyára érdekelni fogja az is, ki írta ezeket a sorokat. röviden: 22 éves, zsidó fiú vagyok.
ugye, ennyi elég?
fogadja köszönetem előre is.
maradok a mesternek
933. VII. 10.
kész híve
bohem pál
szeged
kárász u 6/a

---

[25] *P. Zadravecz püspök, a szegedi Kapisztrán*, 145.

[26] Szörényi László: *Kosztolányi regényeinek motiváló tényezői.* In: Uő: *„Multaddal valamit kezdeni"* Bp., 1989. 230–249.

[27] MTA Ms 4622/134.

Bohem Pál kilétéről Apró Ferenc kutatásaiból tudunk.[28] 1911. március 6-án született Szegeden. Valódi neve Böhm Pál, polgári foglalkozása kertész volt. Édesanyja, akinek köszöntésére a verset írta, az 1933-ban már özvegy Böhm Sándorné, született Deutch Paula bútorbizományos három gyermekével együtt lakik a Kárász utcai házban. A negyedik gyermek 1920-tól az Egyesült Államokban él, Bohém Endre néven ekkor már a filmipar ismert alakja, forgatókönyvíró és producer, Bohem Pál minden bizonnyal tőle kölcsönözte az aláíráshoz használt szignót. Később ő is az USA-ba költözött, Paul Bohem néven itt is halt meg, Los Angelesben, 2001. május 25-én.

A bibliográfiák egyetlen megjelent versét sem tartják számon. Nem lehetetlen, hogy a *fenti* levél az egyetlen nyomtatásban megjelenő írása. Ez alapján megállapítható, hogy helyesírása viszonylag jó, bár a „rossznéven" szót következetesen tévesen írja. A levél ortográfiáját tekintve azonban igencsak jellegzetes: a végig kisbetűvel való írás avantgárd hatást mutat: az első, végig kisbetűs verset Apollinaire írta, Magyarországon pedig alkalmazta ezt az írástechnikát pl. József Attila is.[29]

Vélhetőleg nem ismerte Kosztolányi közel egy évtizeddel korábban írt cikkét, melyben többek közt azon is ironizált, hogy az *Író* megszólítása, „mihelyt egy novellája megjelent, már *Mester*. Hogy minek a mestere, az titok."[30] Bohem Pál valóban „mesterének" tekinthette Kosztolányit.

Levelének stílusa azonban nagyon naiv, hiszen hol túlzottan eredetieskedő („betolakodom kézirat formájában", „ha idáig eljutott, bizonyára érdekelni fogja", ill. „ugye, ennyi elég?"), hol pedig alázatosan túlírt („megkérem, értesítsen: mikorra várható a válasza"). A politizáló Kosztolányi „rejtőzködése" pedig e levél tanúbizonysága szerint is „sikeres" volt: tőle, akinek 1919–1921 közötti szélsőjobboldali, nemritkán egyenesen antiszemita hangú publicisztikai tevékenysége köztudott volt, immáron egy *zsidó* fiú kért segítséget.

Felesége visszaemlékezése szerint Kosztolányi minden levélre válaszolt. Sajnos, a Bohem Pálhoz írottat nem ismerjük

Tolnai Gábor vendéglátója

Tolnai Gábor (1910–1990) a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának egyik alapító tagja volt. *Kosztolányiról* című írásában nem tagadja, hogy a költőhöz fűződő személy szerinti élménye csekély számú: egyszer távolról csodálta meg Kosztolányi alakját a Lukács-fürdőben, egyszer pedig a Múzeum lépcsőjén ment el mellette. „Hosszabb időt mindössze egyszer tölthettem vele", írja Tolnai, „egy havas vasárnap délelőtt, 1934 decemberében, a Vár alatt, Tábor utca 13-as szám alatti lakásán".[31]

---

[28] Apró Ferenc: *Nyomozás Bohem-ügyben*. Szegedi Műhely, 2009/1.

[29] Vö.: Keszler Borbála: *Hány írásjel szükséges?* In: *Kenyeres Zoltán emlékkönyv*. Szerk.: Szabó B. István. Bp., 2004. 223–228., ill. Lengyel András: *A* Nincsen apám se anyám *kötet ősváltozatának töredéke*. Forrás, 2005. ápr. 3–19. In: Uő.: *József Attiláról. Életrajzi „aprólék"*. Szeged, 2008. 120–145.

[30] Kosztolányi Dezső: *Új budapesti címtár*. Pesti Hírlap, 1924. febr. 24. In: Uő: *Nyelv és lélek*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2002. 52–53.

[31] Tolnai Gábor: *Kosztolányiról*. Budapest, 1947. jan. 33–35. In: Uő.: *Vázlatok és tanulmányok*. Bp., 1955. 99–108.

Az egykori Fiatal ekkor már nem Szegeden élt, 1934-ben az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa lett. Irodalomtörténészi terveket szőtt, bevallása szerint: „Ebben az időben modern irodalmunk historikusa szerettem volna lenni. Röviddel egyetemi tanulmányaim befejezése után volt ez. De tervem még diákkoromra nyúlott vissza, midőn a szegedi Somogyi-könyvtár olvasótermében [...] Babits, Juhász és Kosztolányi fiatalkori írásaira bukkantam. Babits, Juhász és Kosztolányi korai írásai a három fiatalkori jó barát pályakezdésére terelték a figyelmemet. A szereplő tanúságát szerettem volna most rávetíteni hideg adataimra: ezért jelentkezem Kosztolányinál."

Hogy ezt megvalósítsa, ez év novemberében levelet írt Kosztolányinak:[32]

Mélyen tisztelt Uram, – bocsánatot kérek, hogy ismeretlenül keresem fel soraimmal. A Nemzeti Múzeum könyvtárában tisztviselő vagyok. Jelenleg hosszabb tanulmányon dolgozom. Talán ez lesz a címe: Négyesy stílusgyakorlataitól a Nyugatig. *Tanulmányom Kosztolányi Dezső, Babits Mihály és Juhász Gyula pályakezdését tárgyalja. Ezzel kapcsolatban az volna a kérésem – amennyiben nem vagyok alkalmatlan –, szíveskedjék egy időpontot megjelölni, amikor felkereshetném. Egy néhány feltevésemre vonatkozólag szeretném szíves felvilágosítását kérni. Délelőtt 9 és 2 között a Múzeumban vagyok, egyébként bármikor ráérek.*

Megtisztelő értesítését várva, vagyok igaz tisztelője:

Tolnai Gábor

934. XI. 8.

„Levelemre postafordultával válaszolt: »...bármely vasárnap délelőtt szívesen látom...« Pár sor írása boldoggá tett. Az első vasárnap felkerestem" – írta Tolnai. Sajnos, Kosztolányi válaszlevelét nem ismerjük.

Ezután történt kettejük egyetlen valós találkozása. Tolnai egy sikertelen kísérlet után, mert Kosztolányi még aludt, dél körül jutott be a költőhöz, aki „ekkor öltözött. A fürdőszobából kihallatszott a víz csobogása és a fogkefe sajátos zöreje", majd pár perc múlva Kosztolányi „rendkívül gyors lépésekkel megjelent a szobában", és „roppant udvariasan hellyel kínált, aztán leült ő is egy szalonszékre, és barátságosan kérdezgetett: – hol dolgozom, mit csinálok, hány éves vagyok". Tolnai mégis úgy érezte, hogy „beszélgetésünk kezdetén hozzám intézett szavai az udvarias ember sablonos kérdései voltak. Feleleteim alig érdeklik, átsiklik felettük."

Kosztolányi megmutatta neki könyvtárát, ifjúkori olvasmányait, köztük Arany, Nietzsche, Ibsen, Wilde, Byron köteteit. Tolnai ennek kapcsán jegyezte meg: „Kosztolányi szavainak egy része elmosódott emlékezetemben. De arra világosan emlékszem, hogy az értékek és az ízlés eltolódásáról beszélt ezután. Ibsenre, majd Oscar Wilde-ra utalva. Ibsenre, aki légkört adott fiatal éveiknek s monumentálisnak tetsző feleletet kérdéseikre, és a századforduló címszereplőjére, Oscar Wilde-ra, aki mesterük volt az eleganciában s a különcségben", „bensőséges lírai hévvel" és „átszellemülten" beszélt Shakespeare-ről, majd „íróasztalához sietett és a *Téli rege* fordítását vette elő, [...] lehajtott fővel keresve lapozott fordítása kéziratában. Mintha fel akart volna olvasni valamit", azonban „váratlanul összecsukta a kéziratot, [...] és az ablakhoz ment. Mintha rólam megfeledkezett volna, bámult

[32] Eredetije ismeretlen helyen, gépelt másolata: MTA KK Ms 4625/86.

kifelé, és egy ellenszenves slágert kezdett dúdolni: (»Tenyeremen hordom, lehozom a csillagot én...« Azután nagysietve átment a másik szobába", és „három tortaszelettel, két tányérral és villákkal" tért vissza, majd a sütemények elfogyasztása után ismét „fiatalságára, írói kezdeteire tereltem újra a szót. A *Magyar Szonettek*ről faggattam, első érett verseiről, amelyekben megtalálta költői hangját és példaadásával ismét polgárjogot szerzett irodalmunkban a szonettnek."

Tolnai nyilvánvalóan regényesít, és a bevallottan elmosódott részleteket konfabulációval egészíti ki: emlékként „használja" a közismert Kosztolányi-toposzokat, úgymint a fiatalság-kultuszt („előrecsüngő haját felfelé simítja s érzelmes hangsúllyal csak ennyit mond: – Milyen fiatal!", és ezután is „többször visszatért csendes megilletődöttséggel fiatalságomra" és a „negyvenkilenc éves férfi reám, a feleannyi korú fiatalemberre végtelen irigységgel nézett"), a szerepjátszás-őszinteség kettősségét („póztalanná vált, ledobta magáról a tetszelgést, miként utolsó verseiben, melyek közül néhányat ekkor már megírt"), illetve a valóban létező portréképekről ismerős „cinikus arckifejezést öltött, fejét – mint költő a fotografusnál – félrebillentette". Mindemellett motívumszinten a Kosztolányi-életmű ismertebb darabjai is feltűnnek a visszaemlékezés „szerves" részeként: ahogy Kosztolányi „bámult kifelé" az ablakon, a *Hajnali részegség*et juttathatja eszünkbe, amikor Shakespeare-ről is „meztelen őszinteséggel" beszélt, a *Meztelenül* kötetet. Tolnai terjedelmesebb részt szentel a süteményevésnek: „Elegáns kézmozdulattal megkínált. S míg én kezembe véve a villát, lassan enni kezdtem, ő kamaszosan kézzel markolt meg egy darabot, s egészben tömte a szájába; szinte hogy meg nem fulladt tőle! Egy fél szeletet sem költöttem el, mialatt Kosztolányi már a másodikkal végzett", majd „átment a másik szomszéd szobába és tele szájjal jött vissza. Odakint egy újabb szeletet kapott be." Ez a részlet pedig, talán nem ok nélkül, az *Édes Anna* azon jelenetét idézheti fel bennünk, amikor a gyilkosság elkövetése előtt Anna „visszaszaladt a konyhába, evett valamit a sötétben, gyorsan és mohón, ami véletlenül keze ügyébe esett, egy rántott csirke combját meg soksok süteményt".

Tolnai azt is elmeséli, hogy a látogatását „követő tizedik napon a *Pesti Napló* karácsonyi száma két Kosztolányi-verset közölt. A kettő közül az egyik (*Szellemidézés a New York kávéházban*) szonett volt. Büszkén olvastam az Osvátra emlékező vers érett, tökéletes sorait, szinte Kosztolányi társszerzőjének éreztem magamat", s „bizonyosra veszem, hogy a vers első sora [„A kávé gőze illan át forogva"] még akkor megszületett, midőn ott ültem Kosztolányival szemben, ami a *Magyar Szonettek*ről folytatott beszélgetés közben ismét megkínált frissen készült feketekávéval. [...] Az egész szonett az együtt töltött pár órát rögzíti versbe. Beszélgetésünk folyamán hullámzó témák talaján épül fel mind a tizennégy sor, ha látszatra másról beszél is." A *Pesti Napló* másik Kosztolányi-verse az *Ének a fiatalokról* volt. Tolnai erről így ír: „Kissé pirulva és zavartan, szégyenkezve és felmagasztosulva olvastam az érett férfibölcsesség tárgyilagos líráját, s így éreztem, mintha egy Jupiter-lámpával világítaná meg a költő az én éretlen, rajongó, lelkes fiatalságomat: »Nézd, hogy figyelnek, hogy rajongnak, / mikor eszed már unva fontol, / csodát remélnek egy levéltől, egy hírtől és egy telefontól«".

Írása 1947-ben született, a történetek után közel másfél évtizeddel. A *Nyugat* nagyjai ekkor már szinte kivétel nélkül halottak. Ő pedig, az egykori fiatal rajongó nemzedék már feltörekedett egykori tagja, immáron az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójaként

(aki egy évvel később már a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium főosztályvezetője és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja) nem mondhatott kevesebbet: ő volt Kosztolányi „múzsája".

*

Más „bajok" is vannak azonban a visszaemlékezéssel. Ha például Tolnai november 8-án írt levelére Kosztolányi „postafordultával válaszolt", majd ezt követően Tolnai „az első vasárnap" kereste fel a költőt, akkor annak mindenképpen még novemberben kellett történnie, azaz nem „1934 decemberében", még akkor sem, ha „látogatását követő tizedik napon" jelentek meg a versek a *Pesti Napló* karácsonyi számában. Valamelyik időpont tehát téves.

Ráadásul Tolnai valamiről *nem* beszél. Arról, hogy – sajátos „sikerei" ellenére – végül is kudarcot vallott, hiszen a tervezett dolgozat, amelynek megírásához Kosztolányitól segítséget kért, végül is nem készült el.

A Négyesy-szemináriumokról csak egy helyütt, a Juhász Gyula halálára készült cikkében szólt: „Az egyetemi hallgatóság legjava, tarka összetételben, Négyesy László stílusgyakorlatain adott egymásnak találkozót. A demokrácia korában demokrácia van az egyetem épületében is. Négyesy stílusgyakorlatain minden vélemény szabad, nyíltan léphet dobogóra bármely világnézet, akár egy eszményi parlamentben. De beszéljen helyettünk az egyik szemtanú, Kosztolányi Dezső" – írja, és hosszasan idézi Kosztolányinak Négyesy halálakor írt visszaemlékezését.[33]

Könnyen elképzelhető tehát, és nagyon is jellemző lenne Kosztolányira, ha a Négyesy-szemináriumok és a három költő ott kötött ifjúkori barátsága iránt érdeklődő vendégének csupán annyit felelt volna: egyetemi emlékeit megírta már az *Új Idők*ben, azt fel lehet használni a készülő dolgozathoz.

Mert végül is ez történt: Tolnai beszámolója szerint ugyanis végső soron Kosztolányi mindenről beszélt, csak éppen arról nem, amiről kérdezték.

Mészöly Gedeon munkatársa

Mészöly Gedeon (1880–1960) nyelvész, műfordító 1922-től 1958-ig tanított a szegedi egyetemen, négy év (1940–1944) kolozsvári „megszakítással", 1921-től az MTA levelező tagjaként.

Nem tudni, hogy Kosztolányival mikor került kapcsolatba; műveiken keresztül vélhetőleg korábban, mint személyesen. 1927-ben, a *Széphalom* első számában azonban már szerzőtársak voltak (Kosztolányi a *Sakkoztunk egyszer* című versét adta az induló lap számára, Mészöly pedig Mátyási József egy prózarészletét közölte), de a közös fórumban való szereplés rövid ideig tartott, mert a szerkesztő Zolnai Béla közvetlen egyetemi munkatársát, Mészölyt szintén – miként Kosztolányit is – elmarta a laptól. Ráadásul ugyanazon ok miatt: Mészöly nem magasztalta eléggé Adyt. Zolnai ugyanis a lap első számában terjedelmes dolgozatban (*Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*) méltatta Adyt,[34]

---

[33] Tolnai Gábor: *Arisztokratizmus és szecesszió*. Nyugat, 1937. máj. 332–338. – Kosztolányi cikke: *Négyesy László*. Új Idők, 1933. jan. 22. In: Uő.: *Tükörfolyosó*, 244–246.

[34] Zolnai Béla: *Modern irodalmunk és az irodalomtudomány*. Széphalom, 1927. jan.–márc. 8–19.

melyre Mészöly választanulmányt írt (*A „modern" irodalomtudomány*),[35] ezt azonban – ahogy Mészöly írja erről – „általam lényegesnek tartott változtatás és kihagyás nélkül nem volt hajlandó közölni a *Széphalom* szerkesztője, kinek az első számig munkatársa lehettem s kinek a maga szerkesztői irányához való ragaszkodását jogosnak tartom".[36] (Vélhetőleg a kihagyandó részek között lett volna Mészöly cikkének bevezetése, mely szerint „az én Zolnai barátom, az általam oly nagyra tartott, kiváló filológus, nálam is jobban tudja, hogy *hol mennyi tárgyilagosság van Zolnai Bélának, az irodalmi agitátornak, soraiban*".[37]) Zolnai ezután konkretizálta a nézeteltérés okát: „Ami Mészöly Gedeont illeti, valóban van közöttünk ellentét, bár nem olyan kibékíthetetlen [...]. *Mészöly rossz költőnek tartja Adyt, én elismerem Adynak világirodalmi nagyságát.* Berzeviczy Albert is elismeri Ady tehetségét. A magam részéről őszintén sajnálom, hogy Mészöly Gedeonnak komoly tanulmánya a *Budapesti Szemlé*ben jelent meg és nem a *Széphalom* erkölcsi tőkéjét gazdagítja."[38] (Megjegyzendő, hogy az elvbeli nézeteltérés mellett talán szerepet játszott a rivalizálás is: Mészöly korábban szintén „pályázott" a lap szerkesztői címére.)

Kosztolányi vélhetőleg tudott az esetről, és rokonszenvet érezhetett Mészöly iránt. 1929-ben Zolnaiétól eltérő Ady-véleménye miatt ő is „megvált" a *Széphalom*tól, s többé nem adott oda kéziratot.

1932-ben azonban már bizonyosan ismerték egymást, és egy ügyért „harcoltak": Mészöly tagja volt annak az akadémiai Nyelvművelő szakosztálynak, melynek Kosztolányi is. Ráadásul a Kosztolányi által ekkor szerkesztett, és a szakosztály szellemi támogatásával létrehozott *A Pesti Hírlap nyelvőré*ben az első elképzelések szerint Mészöly is szerepelt volna szerzőként. Kosztolányi hagyatékában fennmaradt az eredetileg *Édes anyanyelvünk* címmel tervezett kötet részletes tervezetének nyilvánvalóan Kosztolányi fogalmazta gépirata, amelyből kiderül, hogy a nyelvművelő könyvecskében „*Mészöly* Gedeon dr. egyetemi tanár a mai magyar nyelvből kiindulva csevegne a régi nyelvről, szintén példákkal, szemelvényekkel igazolva fejtegetését".[39]

Egy újabb, közösen tervezett nyelvművelő munka a tárgya annak az egyetlen Mészöly-levélnek, amely Kosztolányi iratai között fennmaradt:[40]

Szeged, Baross Gábor u. 2.
1936. márc. 3.

Kedves Barátom!

Isten hozott haza – azt hiszem, már hazahozott.
Örömmel hallom, hogy hajlandó vagy társszerző lenni a Helyes Magyarság Nyelvtanának *megírásában. Családomat – a gyerekek neveltetése és egészsége miatt (nem jó nekik*

---

35 Mészöly Gedeon: *A „modern" irodalomtudomány.* Budapesti Szemle, 1927. márc. 465–472.

36 Mészöly Gedeon: *Nyílt levél a szerkesztőhöz.* Budapesti Szemle, 1927. ápr. 160.

37 Mészöly Gedeon: *A „modern" irodalomtudomány.* – A kiemelés tőlem: BBT.

38 Zolnai Béla: *A Széphalom taglalatja. Adalék az irodalmi visszavonás történetéhez.* Széphalom 1927. ápr.–jún. 210–227. – A kiemelés tőlem: BBT.

39 Kosztolányi Dezső: *Édes anyanyelvünk. (A kiadandó könyv részletes tervezete).* In: Uő.: *Nyelv és lélek.* Szerk.: Réz Pál. Bp., 2002. 587–589.

40 MTA KK Ms 4624/312.

a szegedi levegő) – az ősszel Budára telepítem, meglehet, hogy magam is fölmegyek Gombocz tanszékére. Így könnyebben megy majd kettőnk együttdolgozása.
Pénteken (Thallóczy-emlékvacsorára) Pestre megyek, tíz óra tájt – engedelmeddel – fölhívlak telefonon. Jó volna, ha Gergely úrral addig megegyeznél a végleges tervben és szerződésszövegben, hogy mielőbb megállapodhassunk.
Ez a legszebb Horatius-óda megérdemli, hogy többen is megpróbálják lefordítani. Pro curiositate idezárom. [?]
Szívből üdvözöl
igaz barátod
Mészöly Gedeon.

Mészöly a levelet tegező formában írta, és az „igaz barátod" aláírás sem tűnik nagyon túlzónak: sorainak tanúbizonysága szerint olyannyira bizalmas kapcsolatban állt Kosztolányival, hogy magánéleti terveiről, családjáról írt neki: Gombocz Zoltán tanszékére készül a pesti egyetemre. (Gombocz ekkor már nem élt, az 1877-ben született nyelvtudós 1935 májusában halt meg, viszont az általa vezetetett tanszék és az Eötvös kollégium, ahol szintén tevékenykedett, olyan szellemi gócpont volt, amelyben személyes hatása meghatározta több, köréje csoportosuló fiatal tudósnemzedéket – nem véletlen tehát, hogy Mészöly is még az ő nevével emlegette a tanszéket. Mészöly nekrológban búcsúztatta, Kosztolányi pedig még Gombocz életében írt róla többször, illetve cikket kért tőle *A Pesti Hírlap nyelvőre* számára.[41]) – Mészöly végül mégsem költözött fel a fővárosba.

A levél felütése Kosztolányi svédországi kezelésére utal: 1936. február 5-én indult feleségével a stockholmi rádiumkezelésre, valamivel több, mint két hétig volt ott, majd Berlinen keresztül tért haza. Amikor Mészöly a levelet írta, Kosztolányi már valóban újra itthon volt.

A találkozó így akár elvileg meg is valósulhatott volna. A Thallóczy Lajos (1857–1916) történész, politikus és író emlékére rendezett összejövetel ugyanis március 6-án, pénteken volt.[42] Viszont nem tudjuk, hogy Mészölynek sikerült-e ekkor a nagybeteg Kosztolányival találkoznia. Nem valószínű.

Akárcsak a találkozó, a közös munka is az ő ötlete volt, ő kezdeményezett. Leveléből kiderül, hogy hallotta, nyilván egy közös ismerős közvetítésével, hogy Kosztolányi, egy korábbi felkérésnek eleget téve, *hajlandó* társszerzője lenni a *Helyes magyarság nyelvtanának* megírásában. *Hallotta*, tehát nem olvasta pl. Kosztolányi egy hozzá intézett levélben, illetve ők ketten nem beszélgettek róla. Gergely úr kilétére pedig nem sikerült sajnos fényt deríteni; feltehetőleg kiadói ember lehetett.

Mészöly – a remélt találkozásig – leveléhez Horatius *Taliárkhushoz* című ódájának fordítását mellékelte *pro curiositate*, azaz (csak) az érdekesség kedvéért.

---

[41] l.: Mészöly Gedeon: *Gombocz Zoltán*. Szegedi Füzetek, 1935. máj.-szept. 81.; Kosztolányi Dezső: *A – Aszó*. [A Gombocz és Melich János szerkesztette *Magyar etymológiai szótár* első füzetéről] Élet, 1914. márc. 22. In: Uő.: *Nyelv és lélek*, 22–24., és Kosztolányi Dezső: *Gombocz Zoltán*. PH, 1925. jún. 14. In.: *Nyelv és lélek*, 54–57., ill.: Gombocz Zoltán: *Nyelv és lélek*. In.: *A Pesti Hírlap nyelvőre*. Szerk.: Kosztolányi Dezső. Bp., [1932] 26–31.

[42] Mészöly egy későbbi emlékvacsorán – már Kosztolányi halála után, 1936. december 4-én – beszédet is mondott – l.: Mészöly Gedeon: *Thallóczy Lajos mint nyelvművész*. Szegedi Füzetek, 1936. máj.–dec. 220–227.

Ekkorra már több kisebb fordítás mellett magyarította Johannes Secundus *Csókok könyve* (1921) valamint Franz Toussaint *Gyönyörűségek kertje* című művét (1936), később pedig pl. Puskint és Homéroszt. Ezt a többek által *Thaliarchushoz* alakban visszaadott ódát is kiejtés szerint, fonetikusan „magyarította" (miképp tette azt később is, Racine *Phaedrájának* lefordításakor: *Fédra*, 1949).

A kéziratot Mészöly aláírta, a szignó fölött ajánlás olvasható: „Holló Béla szívbeli jó barátom emlékére". (Holló Béla [1876–1932] ügyvéd, Kiskunfélegyháza polgármestere volt, alakját Móra Ferenc is megörökítette.[43] A fordítást – amely eddig nem jelent meg nyomtatásban – teljes terjedelmében közlöm:[44]

Taliárkhushoz.
(Horatius.)

Nézd Soractét, mint fehérlik orma!
Nézd a fákat: vastagonn [!] *a hó.*
Egész erdő mintha roskadozna,
S oly kemény fagy: áll a gyors folyó!

Taliárkhus! tégy hát a hidegről:
Rakd a tűzre bőven azt a fát!
s ne kiméld a kétfülű cseberből –
Hord Szabínum tiszta óborát!

Többit azután bízd az istenekre:
Vész fölött is ők hatalmasok;
Csöndet intnek habzó tengerekre,
S nem nyögnek a tépett ciprusok.

Mért kutatnád, mit hoz rád a másnap?
Éld; mely napot sorsod érni hagy:
Most örűlj a szerelemnek, táncnak,
Míg virúl, boldog ifju vagy.

Míg a vénség rád de jő mogorván,
Játékokra, versenyekre láss,
Menj az ígért titkos éji órán –
Édes lessz [!] *a kettes suttogás.*

Búvik tőled, búvik a leányka,
De hogy megleld – pajkosan nevet;
Gyűrűt sem ad, öklét is bezárta,
De oly boldog – hogy nem bír veled...

---

[43] Móra Ferenc: *Díszpolgárság*. In: Uő.: *Daru utcától a Móra Ferenc utcáig*. Bp., 1934. 77–96.
[44] MTA KK Ms 4624/314

Mészöly vélhetőleg nem véletlenül és nem csak „az érdekesség kedvéért" küldte éppen ezt az ódát az idősödő, nagybeteg, rádiumkezelésről hazatért Kosztolányinak, aki szerint Horatius ódái „úgy tündökölnek, mint a jég vagy a briliáns, az önkívület szárnyal bennük az egek egébe, hidegen és fényesen, a láz zúg és repül bennük, szinte légüres térben, az ihlet valamilyen messze és csillogó sztratoszférájába". A latin költő ugyanakkor „mennyire köznapi [is] mer lenni, mennyire egyszerű és őszinte, mihelyt elhagyja a fönséget, és leszáll a földre", aki „úgy beszél, hogy megjelenhetnék ma is akármilyen szalonban, az ötórai teán, és órákig szórakoztathatná pletykáival, tréfáival, ötleteivel az elkényeztetett irodalmi hölgyeket", mert meghittsége „szinte kávéházi, szinte párizsi".[45]

Kosztolányi nem az *árnyat*, hanem az *embert* látta benne, s „végtelen bizalmat" érzett iránta. Ennek okát így magyarázta: Horatius „versei azokban a termékeny éveinkben kerülnek elénk, amikor homlokunkon a kamaszkori pattanások virítanak, és költészete végzetesen összefonódik fiatalságunk emlékeivel. Ha egy-egy sorát mondogatom, [–] mintha egy régi iskolatársammal találkoznék, vagy mintha újra orromba csapódnék a mi régi gimnáziumunk udvarából az akácfa illata." Ráadásul az ő életművében (is) központi szerepű *fiatalság*ot felidéző Horatius-versek közül az egyik legmaradandóbb kép számára éppen a szóban forgó ódából való: „Soracte hóval borított ormát sohase felejtettem el, s valahányszor szállingózni kezd a hó így télvíz időn, és a mi Gellérthegyünk is fehér süveget kap, eszembe jut az ön hegye, Soracte, meg az ön verse, s csöndesen elszavalom magamban."

A *Thaliarchushoz* tehát rendszeresen – legalább minden télvíz idején a Gellérthegyre szállingózó hóval – Kosztolányinak saját fiatalságát juttatja eszébe. Ötvenévesen, rákosan is.

Nem tudni, hogy Mészöly olvasta-e Kosztolányi egy évvel korábban megjelent vallomását, s ha igen, emlékezett-e rá. Mindenesetre ha igen, nagyon figyelmes, ha nem, kiváló beleérző volt.

*

Azonban a közös munka, a *Helyes magyarság nyelvtana* végül is nem készült el. De talán maga a felkérés is „csupán" gesztusértékű volt, hiszen Mészöly tudhatta, hogy Kosztolányi egyre súlyosbodó állapota miatt ekkor már nem tudott dolgozni. Kosztolányi utolsó ismert cikke, az *Orvos és beteg* Mészöly levele előtt két héttel, 1936. február 23-án jelent meg,[46] ezután már csak leveleket írt, feleségének, Füst Milánéknak és Radákovich Máriának. Március 28-án Budapesten megműtötték, majd egy hónappal később ismét. Állapota változó, de nem javult. Később pedig, „három és fél évnyi betegségének utolsó három hónapjában nem tudott már beszélni, gégemetszést végeztek rajta az orvosok, s így, kényszerű némaságban, valósággal az ujjai közé nőtt ceruzával" tudott már csak „beszélgetni" is.[47]

---

45 Kosztolányi Dezső: *Levél Quintus Horatius Flacchushoz*. Pesti Hírlap, 1935. jan. 6. In: Uő.: *Szabadkikötő*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 2006. 7–10.

46 Kosztolányi Dezső. *Orvos és beteg*. Pesti Hírlap, 1936. febr. 23. In: Uő.: *Sötét bújócska*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 1974. 517–519.

47 Ascher Oszkár: *Az utolsó szavak*. Nyugat, 1936. In: *Tükörben – Kosztolányi Dezső*. Szerk.: Réz Pál. Bp., 1993. 272–279.